

РЕЦЕНЗІЯ
докторки юридичних наук, професорки
Личенко Ірини Олександрівни
на дисертацію Клим Оксани Юріївни на тему:
«Ціннісно-правові константи перехідного правосуддя»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена тим, що сьогодні, в умовах воєнних реалій та глибоких суспільно-політичних трансформацій, коли держава перебуває на шляху нового демократичного й європейського розвитку, постає об'єктивна потреба у впровадженні механізмів перехідного правосуддя як засобу подолання наслідків збройного конфлікту, встановлення істини, забезпечення справедливості та відновлення довіри до інституцій влади.

Слід усвідомлювати, що механізми реалізації перехідного правосуддя не є універсальними. Те, що визнається прийнятним або ефективним в одному соціокультурному контексті, може виявитися неприйнятним або неактуальним в іншому. Нав'язування єдиного, стандартизованого підходу до перехідного правосуддя нерідко викликає спротив у суспільстві, що, своєю чергою, може нівелювати саму мету цього процесу – досягнення справедливості та примирення. Усвідомлення цієї обставини є ключовим для ефективного впровадження механізмів перехідного правосуддя, оскільки саме воно забезпечує відповідність обраних підходів ціннісним орієнтирам, очікуванням і переконанням постраждалого населення.

Питання перехідного правосуддя було предметом численних наукових досліджень як в українському, так і в зарубіжному правознавстві. Втім, комплексне осмислення ціннісно-правових констант правосуддя в умовах суспільної трансформації залишається недостатньо розробленим у вітчизняній правовій науці. У цьому контексті дисертаційне дослідження Клим Оксани Юріївни на тему «Ціннісно-

правові константи перехідного правосуддя» є актуальним і становить вагомий внесок у розвиток теорії правосуддя перехідного періоду.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Науковий рівень дисертації і наукових публікацій Клим Оксани Юріївни відповідає встановленим вимогам щодо такого роду наукових робіт. Підтвердженням цього є зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота О. Ю. Клим виконана відповідно до положень Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. № 2623-III, а також із урахуванням стратегічних документів державної політики, зокрема: «Стратегії людського розвитку», затвердженої Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 та відповідає науковому напрямку кафедри теорії права та конституціоналізму «Імплементация європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні» (№ державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024-2028 рр.).

Належним науковим рівнем відзначаються положення, що стосуються визначення основних цінностей, базових інструментів, перехідного правосуддя, розуміння відповідальності у контексті перехідного правосуддя, інституційної реформи як константи перехідного правосуддя та інших.

У дисертації представлено комплексний науковий аналіз ціннісно-правових констант перехідного правосуддя задля формування на цій основі теоретичних концепцій і практичних рекомендацій, орієнтованих

на ефективне підвищення стандартів функціонування судової системи в Україні, що є свідченням належного наукового рівня дисертації.

Високим науковим рівнем вирізняються й наукові публікації дисертантки. За тематикою дисертаційної роботи у фахових наукових виданнях України опубліковано 4 наукові статті. Матеріали дисертації апробовані й підтверджені 5 тезами, опублікованими за результатами наукових та науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що представлена дисертація є одним із перших в українській юридичній науці комплексним монографічним дослідженням, що присвячене реформуванню системи правосуддя через імплементацію його онтологічних ціннісно-правових констант у судочинство перехідного періоду.

Вирішення низки проблемних питань, актуальних для досліджуваної сфери, авторкою задекларовано вперше. Висновки та положення, що виносяться на захист, є результатом особистих наукових напрацювань дисертантки й характеризуються належним рівнем наукової новизни, яка простежується упродовж усієї дисертаційної роботи. Зміст розділів викладено логічно та послідовно, із проведенням глибокого аналізу зібраного й представленого матеріалу.

Зокрема, у першому розділі дисертації подано науковий аналіз стану дослідження проблем перехідного правосуддя, з'ясовано методологічні засади дослідження ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, окреслено терміносферу ціннісно-правових констант перехідного правосуддя.

Вивіреною є думка авторки стосовно того, що дослідження перехідного правосуддя є міждисциплінарною сферою, що залучає фахівців з права, політичних наук, соціології, психології, історії та інших галузей (с. 42). Заслуговує схвалення аналіз та виокремлення дослідницею методологічного інструментарію наукового дослідження як комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідницької

діяльності (с. 57) Заслуговує на увагу сформульоване дисертанткою визначення поняття «ціннісно-правові константи перехідного правосуддя» – комплекс цінностей та інструментів, які відображають правові інтереси усіх учасників процесу, насамперед жертв збройного конфлікту, або зміни політичного режиму, сприяють досягненню мети та завдань перехідного правосуддя.

Основними цінностями перехідного правосуддя, на думку дисертантки, є різні факти, матеріальні чи нематеріальні явища (ідеї, ідеали, матеріальні об'єкти, людські вчинки тощо), які слугують основою для нормотворчості та правореалізації, і визначають його мету та завдання, серед яких – свобода, демократія, справедливість, рівність, безпека тощо. З-поміж базових інструментів перехідного правосуддя авторка виокремлює: 1) констатацію істини; 2) відповідальність; 3) відшкодування (репарації); 4) інституційні реформи (с. 83).

У другому розділі наукової роботи розкрито сутнісну природу констатації істини як первинного інструмента перехідного правосуддя, проаналізовано функціональне призначення відповідальності у механізмі перехідного правосуддя, визначено роль відшкодування шкоди (репарацій) у процесі відновлення справедливості, а також охарактеризовано інституційні реформи як одну із ціннісно-правових констант перехідного правосуддя. Авторка робить слушний висновок про те, що констатація істини – це первинний інструмент перехідного правосуддя, що передбачає утвердження правди шляхом забезпечення надання інформації про причини і наслідки конфлікту, об'єктивної та неупередженої документальної реконструкції подій, формування і надання доступу до національного архіву, розслідування фактів зникнення та безвісти пропажі осіб, відновлення історичної правди тощо (с. 102). Варто погодитися з авторською тезою, що відповідальність у механізмі перехідного правосуддя – це про визнання та не приховування суспільно небезпечних, винних діянь, що посягають на міжнародні

цінності та загрожують міжнародному миру і безпеці, ефективне розслідування, неупереджене та справедливе правосуддя (с. 127). Переконливою є думка здобувачки про те, що відшкодування шкоди (репарації) у перехідному правосудді передбачають компенсацію завданих збитків (передусім матеріальних) жертвам тяжких порушень міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права (с. 136). Обґрунтованою та такою, що заслуговує на підтримку, є позиція дисертантки щодо розгляду інституційних реформ як постійної складової (константи) перехідного правосуддя крізь призму гарантій неповторення конфлікту. Цілком слушним видається твердження про те, що зазначені реформи передбачають, зокрема, очищення органів державної влади (люстрацію), а також трансформацію правоохоронних, судових, військових, розвідувальних та інших інституцій, покликаних забезпечувати дотримання основоположних прав і свобод людини, підтримання правопорядку та гарантування національної безпеки (с. 154).

У третьому розділі дисертації розглянуто питання перехідного правосуддя у контексті нових викликів, виокремлено міжнародні стандарти правосуддя перехідного періоду, здійснено моніторинг ціннісно-правових констант механізму перехідного правосуддя в Україні та визначено шляхи подолання небезпек у ньому. Вивіреною є думка авторки стосовно того, що міжнародні стандарти перехідного правосуддя у ціннісно-правовому вимірі насамперед втілюються в основних цінностях перехідного правосуддя – ідеях, ідеалах, людських вчинках, а також у принципах, рекомендаціях і нормах, закріплених у міжнародних актах і документах. Дисертантка справедливо підкреслює, що нормативною базою міжнародних стандартів перехідного правосуддя виступають Загальна декларація прав людини, Статут Організації Об'єднаних Націй та чотири ключові джерела сучасної міжнародної правової системи: міжнародні стандарти у сфері прав людини, гуманітарного, кримінального права і права біженців (с. 179).

Переконливою є думка здобувачки про те, що нині існує нагальна потреба у розроблені та прийнятті якісно нової Національної стратегії перехідного правосуддя, що визначить базові ціннісно-правові константи правосуддя перехідного періоду в Україні, а також плану заходів з реалізації цієї Стратегії. Пріоритетними заходами Нацстратегії мають стати – відновлення справедливості та довгострокового миру в нашій державі (с. 193).

У дисертації також наведено низку інших позитивних висновків, пропозицій і рекомендацій, які відзначаються науковою новизною та становлять вагомий внесок автора у розвиток юридичної науки.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації є достатньою. Це забезпечується широким використанням сучасного методологічного інструментарію, належною історіографічною опорою та ретельно опрацьованою джерельною базою. Наукова обґрунтованість репрезентованих результатів засвідчується чітким та правильним визначенням авторкою роботи об'єкта та предмета дослідження, логічною, раціональною структурою дисертації. Структура дисертації складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Зміст дисертаційної роботи, характер висновків, сформульованих дисертанткою, та запропоновані нею рекомендації, орієнтовані на ефективне підвищення стандартів функціонування судової системи в Україні, свідчить про досягнення мети наукового дослідження.

Обсяг дисертаційної роботи О. Ю. Клим відповідає встановленим вимогам. Для обґрунтування власних висновків і пропозицій авторкою використано 387 джерел, що забезпечило комплексний розгляд поставлених завдань та свідчить про ґрунтовність наукового пошуку.

Звертає увагу різнобічна апробація результатів наукового дослідження проблеми ціннісно-правових констант перехідного правосуддя. За тематикою дисертаційної роботи у фахових наукових виданнях України

опубліковано чотири наукові статті. Результати дослідження також пройшли апробацію у формі п'яти тез доповідей, опублікованих за підсумками участі в наукових та науково-практичних конференціях, що засвідчує достатній рівень наукової комунікації й верифікації отриманих результатів. Загалом дисертація, виконана у формі спеціально підготовленого рукопису, є цілісним і повністю завершеним науковим дослідженням.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Визначені у дисертації наукові завдання виконані в повному обсязі. Мета наукового пошуку досягнута. Зокрема у дисертаційній роботі представлено системний аналіз сучасного стану дослідження проблем перехідного правосуддя, запропоновано авторське бачення терміносфери ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, з'ясовано методологічні засади дослідження ціннісно-правових констант перехідного правосуддя, розкрито сутнісну природу констатації істини як первинного інструмента перехідного правосуддя, розкрито роль та функціональне призначення відповідальності у механізмі перехідного правосуддя, охарактеризовано особливості відшкодування шкоди (репарацій) у перехідному правосудді, запропоновано авторський підхід до концепції проведення інституційних реформ як константи перехідного правосуддя, окреслено міжнародні стандарти перехідного правосуддя та запропоновано результати моніторингу ціннісно-правових констант механізму перехідного правосуддя в Україні тощо.

Основою отримання якісних наукових результатів і виконання поставленого наукового завдання стало ретельне обрання методології наукового пізнання. Методологічна основа дисертаційної роботи охопила систему філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів.

Серед головних методів наукового пізнання дисертанткою використано методи аналізу, синтезу, діалектичний та метафізичний методи, метод індукції та дедукції, прогнозування і моделювання, системний та інші методи. Важливе значення для виконання наукового

завдання мало використання спеціально-наукових методів: формально-юридичного, порівняльно-правового, історико-правового, методу тлумачення (інтерпретації) норм права.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані: 1) у правотворчості – результати дослідження можуть слугувати теоретичною основою для вдосконалення законодавства у сфері функціонування судової системи в умовах перехідного періоду, зокрема при формуванні спеціальних процедур правосуддя для окупованих територій, врегулюванні статусу суддів та судових інституцій на звільнених територіях, адаптації процесуальних норм до постконфліктного контексту, а також для розробки положень щодо відновлення довіри до судової влади шляхом забезпечення прозорості, підзвітності та легітимності судових рішень у перехідний період; 2) у науково-дослідницькій сфері – результати дослідження становлять концептуальну основу для подальшого осмислення та системного аналізу ціннісно-правових констант перехідного правосуддя з урахуванням українського соціокультурного контексту, викликів збройного конфлікту та перспектив демократичного відновлення держави; 3) у правозастосуванні – для розробки та впровадження практичних механізмів реалізації ціннісно-правових констант правосуддя перехідного періоду в Україні – таких як справедливість, відповідальність через адаптацію судової та адміністративної практики до умов постконфліктного відновлення, застосування гнучких процедур, врахування контекстуальних особливостей територій, що зазнали окупації чи бойових дій, а також забезпечення належного тлумачення норм права у світлі принципів гуманізму, пропорційності й недискримінації; 4) освітній діяльності – слугує теоретичним та ілюстративним матеріалом при розробці комплексів навчальних дисциплін, підготовці підручників, посібників, проведенні

лекцій та семінарів з таких навчальних дисциплін: «Теорія та філософія права»; «Правова глобалістика»; «Міжнародний захист прав людини»; «Захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини» тощо.

Наукові результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка», може бути враховано у діяльності судових органів.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація не містить порушень академічної доброчесності, вона вирізняється оригінальністю, самостійністю підготовки, у ній немає текстових запозичень, використання ідей інших авторів без посилання на джерела.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, потрібно зазначити, що деякі його положення мають дискусійний характер, потребують уточнення або додаткового пояснення, хоча це зовсім не погіршує враження від роботи. Зупинімося на окремих з них.

1. На с. 66 дисертації здобувачка зазначає, що виникнення цінностей пов'язане як з предметами, явищами, їх властивостями і здатністю задовольняти потреби людини і суспільства, так і з судженням, що формується з оцінки наявного предмета чи явища людиною і суспільством. Вважаємо, що це твердження потребує детального обґрунтування під час публічного захисту.

2. У дисертаційному дослідженні зазначено, що проблема визначення поняття «перехідне правосуддя» залишається предметом наукової дискусії як у доктринальній площині, так і на рівні практичного застосування. Дисертантка аргументовано звертає увагу на те, що в науковій літературі існує низка термінів – зокрема, «правосуддя перехідного періоду», «транзитивна юстиція», «перехідна юстиція», – які, хоча й мають певні лексичні відмінності, переважно є методологічно подібними за своїм змістовим наповненням (с. 71). У зв'язку з цим, під час публічного захисту хотілося б почути власну думку дисертантки щодо

того, що нею вкладається у зміст поняття «перехідне правосуддя», а також які ознаки чи функціональні характеристики вона вважає ключовими для його змістового наповнення.

3. У підрозділ 2.1 дисертації «Констатація істини як первинний інструмент перехідного правосуддя» авторка обґрунтовано висуває тезу про те, що саме констатація істини становить концептуальне ядро перехідного правосуддя (с. 102). Водночас вважаємо, що більша конкретизація цього твердження в межах дисертаційної роботи сприяла б посиленню прикладної значущості дослідження та поглибленню його практичного виміру.

Висловлені зауваження та пропозиції є переважно дискусійними і не створюють суттєвого впливу на загальну позитивну оцінку виконаного О. Ю. Клим дисертаційного дослідження та не знижують його достатній науково-теоретичний рівень й практичну значущість.

Висвітлені в роботі ідеї та розробки належать особисто авторці, теоретичні положення аргументовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, сучасним фактичним матеріалом.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження свідчить про відповідність основних положень тематиці роботи, а також про їх належне оформлення відповідно до чинних академічних та нормативних вимог, що висуваються до наукових кваліфікаційних праць.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Клим Оксани Юріївни на тему «Ціннісно-правові константи перехідного правосуддя» є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу матеріалу відповідає спеціальності 081 Право, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, іншим нормативним вимогам, а її авторка – Клим Оксана Юріївна, на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

**завідувачка кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»,
докторка юридичних наук,
професорка**

Ірина ЛИЧЕНКО

Підпис засвідчую:

**Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»**

Роман БРИЛИНСЬКИЙ